

Stanisław Turlej <https://orcid.org/0000-0003-3578-9139>
Uniwersytet Jagielloński
e-mail: stanislaw.turlej@uj.edu.pl

Pozyskanie wodza Mundusa przez cesarza Justyniana w 529 r. w świetle źródeł

The acquisition of chieftain Mundus
by emperor Justinian in the year 529 C.E.
in light of historical sources

Abstrakt

W świetle zachowanych źródeł Mundus to nie tylko wybitny wódz, który w 529 r. przeszedł na służbę Justyniana i objął dowództwo armii regionalnej w Illyricum, lecz także dowódca dysponujący własną armią. Wcześniej związany był z Teodorykiem Wielkim, który zapewniał jego ludziom byt w ramach państwa Ostrogotów. Śmierć króla zerwała osobiste więzy łączące go z Mundusem, lecz ten ostatni nie mógł podjąć żadnych kroków bez zapewnienia swoim ludziom egzystencji. Dlatego należy odrzucić hipotezy, że wódz mógł w 526 r. udać się do Gepidów, a potem dopiero do Justyniana. Zdecydowanie bardziej prawdopodobny jest pobyt Mundusa u Ostrogotów do 529 r., gdy porozumiał się z cesarzem, który przyjął go razem z jego ludźmi. Analizując kontekst historyczny, trzeba uwzględnić, jaki wpływ na kampanie wojenne i sytuację w regionie naddunajskim miało pojawienie się po stronie cesarstwa nie tylko zdolnego wodza, lecz także związanych z nim oddziałów wojska mogących liczyć kilka tysięcy żołnierzy.

Abstract

In light of surviving evidence Mundus was not only a prominent chieftain, who in 529 C.E. passed into Justinian's service and took control of a regional army in Illyricum, but also a commander possessing his own army. Earlier he had been connected to Theodoric the Great, who had been allowing his people's existence within the realm of the Ostrogoths. The death of the king had

broken up personal links tying him to Mundus, but the latter couldn't have carried out any actions without ensuring his people's existence. As such, one should disregard the hypothesis, that the chieftain could have, in 526, gone to the Gepids, and only later to Justinian. A visit of Mundus to the Ostrogoths in 529, when he had spoken to the emperor, who had took him in along with his people, is far more probable. While analysing the historical contexts one must take into account just how much impact on war campaigns and the situation in the region the appearance of not only a capable chieftain, but also of regiments related to him, which could have consisted of a few thousand soldiers, had made.

Słowa kluczowe: Justynian, Mundus, Bizancjum, Ostrogoci

Keywords: Justinian, Mundus, Byzantium, Ostrogoths

W latach 526-535 dokonały się wielkie zmiany polityczne i militarne na obszarach nad środkowym i dolnym Dunajem, których znaczenie nie jest jednak w pełni dostrzegane. Z jednej strony śmierć Amalasynty i rozpoczęcie wojny z Ostrogotami w 535 r. przez cesarza Justyniana doprowadziły w ciągu niespełna dwudziestu lat do zupełnej przebudowy układu sił w regionie naddunajskim, co sprawia, że wcześniejsze wydarzenia nie wydają się już być tak istotne, z drugiej natomiast był to okres gwałtownych przemian politycznych, stosunkowo słabo udokumentowany w źródłach¹. Do wzmocnienia pozycji cesarstwa nad dolnym Dunajem od końca lat dwudziestych VI w. przyczyniły się niewątpliwie zwycięstwa wodza Mundusa, który wcześniej był związany z Teodorykiem Wielkim². Mundus brał aktywny udział w ważnych w skali ca-

¹ Na temat sytuacji w regionie patrz np.: H. Gračanin, J. Škrkulja, *The Gepids and Southern Pannonia in the age of Justinian I*, [w:] *Kollaps- Neuordnung- Kontinuität. Gepiden nach dem Untergang des Hunnenreiches. Tagungsakten der Internationalen Konferenz an der Eötvös Loránd Universität, Budapest, 14.-15. Dezember 2015*, ed. T. Vida, D. Quast, Z. Rácz, I. Koncz, Budapest 2019, s. 185-274; A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars. Campaigning, Diplomacy and Development in Illyricum, Thrace and the Northern World A.D. 527-565*, Prenton 2016; B. Rubin, *Das Zeitalter Justinians*, Bd. 2, Hrg. C. Capizzi, Berlin 1995; E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, t. II, Paris-Bruelles-Amsterdam 1949, s. 305-310, 328-339.

² Porzucenie służby u Ostrogotów przez Mundusa nastąpiło za panowania Atalaryka, właściwie zważywszy na młody wiek króla, za rządów jego matki Amalasynty, np.: B. Croke, *Mundo the Gepid: from Freebooter to Roman General*, „Chiron” 1982, t. 12, s. 134; A. Sarantis, *War and Diplomacy in Pannonia and the Northwest Balkans during the Reign of Justinian. The Gepid Threat and Imperial Responses*, „Dumbarton Oaks Papers” 2009, t. 63, s. 23-24. Z perspektywy

łego cesarstwa wydarzeniach politycznych i militarnych, jednakże jest to postać związana przede wszystkim z obszarami naddunajskimi, o trudnym do jednoznacznego określenia pochodzeniu i początkowym przebiegu kariery. Bywa przedstawiany najczęściej jako Gepida, książę lub potomek rodu królewskiego Gepidów, a także jako przywódca bandytów i rabusiów bądź wódz, z racji sprawowanego urzędu: „magister militum”, bądź określa się go termin „warlord”³. Biorąc pod uwagę fakt, że zachowało się stosunkowo sporo informacji źródłowych poświęconych jego osobie i dokumentujących jego zwycięstwa, powinno budzić zdziwienie, jak mało poświęca mu się uwagi w opracowaniach z zakresu wojskowości.

W chwili obecnej szczególnie brakuje refleksji nad rolą Mundusa w odbudowie potęgi cesarstwa nad dolnym Dunajem. Nie chodzi tylko o ustalenie, co się z nim działo przez trzy lata po śmierci Teodoryka w 526 r., zanim porozumiał się z Justynianem w 529 r., lecz także o wyjaśnienie, co mogło zadecydować o tak szybkim i błyskotliwym sukcesie tego wodza w walkach z barbarzyńcami w Illyricum i Tracji. Pojawiły się hipotezy, że jakoby Mundus opuścił Ostrogotów po śmierci Teodoryka i przebywał u Gepidów aż do momentu, gdy porozumiał się z Justynianem, lecz nie mają one oparcia w źródłach i nic nie wnoszą do oceny jego dokonań.⁴ Punktem wyjścia do odtwarzania dziejów Mundusa w służbie cesarstwa powinna być najprostsza i najbardziej oczywista metoda

tego, jak omawiane są rządy Amalasuenty, sytuacja w regionie naddunajskim jest traktowana marginalnie, tak samo problem postaci Mundusa, o ile się o nim w ogóle wspomina, np.: M. Vitiello, *Amalasuinthia. The Transformation of Queenship in the Post-Roman World*, Philadelphia, 2017, s. 104, 169. H. Wolfram, *Historia Gotów*, tł. R. Darda-Staab, I. Dębek, K. Berger, Warszawa-Gdańsk 2003, s. 378-383; F. Curta, *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*, Cambridge 2001.

³ Starsze opracowania podsumował: W. Enßlin, *Mundo*, [w:] *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Bd. XVI, Stuttgart 1933, k. 559-560. Za kompletne z punktu widzenia odnotowania wszystkich wzmianek uchodzi praca: S. Szádeczky-Kardoss, *Geschichte des Attila – Abkömmlings Mundo und Ihre Chronologie bei Theophanes*, „Acta Classica Universitatis Scientiarum Debrecensis” 1974-1975, t. 10-11, s. 165-170; J. Prostko-Prostyński, *Utraeque Res Publicae. The Emperor Anastasius I's Gothic Policy (491-518)*, Poznań 1994, s. 226-236. Większość opracowań encyklopedycznych zawiera hasło o Mundusie: S. Krautschick, *Mundo*, [w:] *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, ed. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer, t. 20, Berlin 2002, s. 382-383; F. Tinnefeld, *Mundo*, [w:] *Der Neue Pauly*, Bd. 8, Stuttgart 2003/2012, kol. 473; F. Haarer, *Mundus*, [w:] *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, ed. O. Nicholson, Oxford 2018, s. 1046.

⁴ J.L. Teall, *The Barbarians in Justinian's Armies*, „Speculum” 1965, t. 40, s. 299; B. Croke, *Mundo the Gepid*, s. 131-132. B. Rubin, *Das Zeitalter*, s. 140: Mundus z Gepidami i Herulami miał atakować Sirmium; A. Sarantis, *Justinian's*, s. 53: walczył dla Gepidów.

analizy zachowanych wzmianek źródłowych poświęconych temu wodzowi w latach 529-536 polegająca na ich interpretacji dosłownej, a następnie odniesieniu ustaleń do analizy kontekstu historycznego. O Mundusie i wydarzeniach, w których uczestniczył, pisze się ostatnio dużo, lecz w sposób nieuporządkowany. Miesza się wątki dotyczące poszczególnych ustaleń źródłowych, używa się wyrwanych z kontekstu informacji do rekonstrukcji poszczególnych wydarzeń czy ogólnej sytuacji w regionie. W rezultacie trudno zorientować się w stanie badań i dokonywanych ustaleniach⁵. Najpilniejszym postulatem z punktu widzenia badań historycznych jest uporządkowanie i uzupełnienie istniejących opracowań poświęconych postaci tego wybitnego wodza i jego roli dziejowej.

W 529 r. Mundus syn Gismosa związany z gepidzką rodziną królewską panującą w Sirmium⁶, służący wcześniej przez wiele lat Teodorykowi Wielkiemu wysłał poselstwo do Justyniana deklarując chęć zostania poddanym cesarstwa⁷. Cesarz zgodził się i powołał go na dowódcę wojsk w Illyricum (*magister militum per Illyricum*)⁸. Jak pokazały późniejsze wydarzenia, była to decyzja trafna, która przyniosła państwu i samemu władcy wiele pożytku. Mundus był znakomitym dowódcą i już w 530 r. pokonał barbarzyńców w Illyricum i Tracji⁹. Jego

⁵ Nawet w obszernych pracach nie podejmuje się prób uporządkowania ustaleń: A. Sarantis, *Justinian's*, s. 51-60; H. Gračanin, J. Škrkulja, *The Gepids*, s. 195-200.

⁶ S. Szádeczky-Kardoss, *Geschichte*, s. 166; J. Prostko-Prostyński, *Utraeque Res Publicae*, s. 226.

⁷ Data wydaje się być oczywista, według informacji Malalasa nastąpiło to za konsulatu Decjusza: Ioannis Malalae, *Chronographia*, rec. I. Thurn, Berolini et Novi Eboraci 2000, s. 378, 51 (XVIII 46), (dalej Malalas, w nawiasie księga i ustęp). R.S. Bagnall, A. Cameron, S.R. Schwartz, K.A. Warp, *The Consuls of the Later Roman Empire*, Atlanta 1987, s. 592-593. Trudno zrozumieć zapis poświęcony chronologii tego wydarzenia w *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565*, bearbeitet von T.C. Lounghis, B. Blysidu, St. Lampakes, Nicosia 2005, s. 189, nr 687, (dalej: *Regesten*), gdzie podano datę 529/530 (531?).

⁸ Wcześniej to stanowisko zajmował prawdopodobnie Ascum, który w 528 r. trafił do niewoli: J.R. Martindale, *Ascum*, [w:] *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. IIIa, Cambridge 1992, s. 136 (dalej: PLRE), J. Prostko-Prostyński, *A History of the Heruls*, Poznań 2021, s. 92-93. Mundus pełnił obowiązki wodza w Illyricum w latach 529-531: *Fasti*: PLRE IIIb, s. 1501. Dalsze informacje patrz przyp. 28.

⁹ Walki miały miejsce za konsulatu Lampadiusza i Orestesa, tj. w 530 r.. Taką datację podaje pochodzący z Illyricum Marcellin Comes współczesny opisywanym wydarzeniom: *Marcellini V.C. comitis Chronicon*, ed. T. Mommsen, MGH AA XI, Berolini 1894, ad. 530 (dalej: Marcellin Comes); patrz też: R.S. Bagnall, A. Cameron, S.R. Schwartz, K.A. Warp, *The Consuls*, s. 594-595 oraz niefortunny zapis w *Regesten*, s. 189-190, nr 688: data 529/530 (531?). W przypadku pozyskania przez Justyniana Mundusa i jego operacji wojskowych pojawia się podstawowy dla badań historycznych problem ze zdefiniowaniem zagrożenia, z jakim mierzyło się wtedy cesarstwo nad Dunajem, gdzie ziemiom cesarza mieli zagrażać Słowianie i Bułgarzy (F.E. Wozniak, *East*

sukcesy militarne zostały docenione przez cesarza, który zadbał, by mieszkańcy Konstantynopola mogli w hipodromie oglądać pokonanych barbarzyńców¹⁰. Zwycięstwa zapewniły mu wysoką pozycję wśród ówczesnych dowódców wojsk cesarskich, czego wyrazem było powołanie go na stanowisko *magister militum per Orientem*¹¹. Ten awans mógł wynikać z trudności, jakie pojawiły się przed armią cesarską walczącą z Persami w związku z klęską Belizariusza pod Callinicum w kwietniu 531 r.¹² W czasie buntu *Nika* w styczniu 532 r. Mundus przebywał z oddziałem swych żołnierzy w Konstantynopolu i wykazał się lojalnością w stosunku do Justyniana, biorąc udział w walkach po jego stronie¹³. Gdy w 535 r. na wieść o śmierci Amalasynty cesarz rozpoczął wojnę z Ostrogotami, to wysłał Mundusa w celu opanowania Dalmacji i jej stolicy Salony. Wódz zginął prawdopodobnie na początku 536 r. w zwycięskich walkach z wojskami Ostrogotów, które próbowały wyprzeć wojska cesarskie z Dalmacji i Salony¹⁴.

Zdecydowanie mniej wiemy o wcześniejszym okresie życia Mundusa ze względu na nieliczne i niejednoznaczne czy wręcz wykluczające się w swej wymowie wzmianki źródłowe, ma to zaś istotne znaczenie dla odtwarzania jego

Rome, Ravenna and Western Illyricum: 454-536 A.D., „Historia” 1981, t. 30, 376-79). Mogli to być Gepidzi bądź Herulowie: S. Szádeczky-Kardoss, *Geschichte*, s. 169. Inna interpretacja, z kim walczył Mundus w Illyricum, patrz: A. Sarantis, *Justinian's*, s. 56; H. Gračanin, J. Škrgulja, *The Gepids*, s. 196.

¹⁰ Uczczenie zwycięstwa nad Bułgarami: B. Croke, *Justinian's Bulgar victory celebration*, „Byzantinoslavica” 1980, t. 41, s. 189-194; M. Meier, *Das andere Zeitalter Justinians*, Göttingen 2003, s. 151-152; M. McCormick, *Eternal victory*, Cambridge 1986, s. 65; M. J. Leszka, T. Wolińska, *Cesarz, dwór i poddani*, [w:] *Konstantynopol-Nowy Rzym. Miasto i ludzie w okresie wczesnobizantyjskim*, red. M. J. Leszka, T. Wolińska, Warszawa 2011, s. 250, 258.

¹¹ Taką informację podaje Malalas, s. 390, 86. (XVIII, 61). Nie ma innych przekazów mówiących, że objął to stanowisko, stąd wątpliwości, czy doszło do zmiany: W. Enßlin, *Mundo*, kol. 560; B. Rubin, *Das Zeitalter Justinians*, Bd. I, Berlin 1960, s. 289.

¹² Prawdopodobnie cesarz chciał wyjaśnić przyczynę niepowodzenia: Malalas, s. 389, 61. *Regesten* s. 214, nr 811. D. Brodka, *Prokopios und Malalas über die Schlacht bei Callinicum (19.04.531)*, „Classica Cracoviensia” 2011, t. 14, s. 71-93.

¹³ Omówienie stanu badan: R. Pfeilschifter, *Der Kaiser und Konstantinopel. Kommunikation und Konfliktaustrag in einer spätantiken Metropole*, (Millennium Studien, Bd. 44), Berlin-Boston 2013, s. 178-210; G. Greatrex, *The Nika Riot: a reappraisal*, „Journal of Hellenic Studies” 1997, t. 117, s. 60-86; C. Koehn, *Stasiôtai into stratiôtai: the Nika Riot revisited*, „Byzantinische Zeitschrift” 2023, t. 116, s. 77-103.

¹⁴ Walki w Dalmacji opisał jedynie Prokopiusz z Cezarei: Procopii Caesariensis, *Opera Omnia. De bellis libri VIII*, vol. II, rec. J. Hauriy, add. et corr. G. Wirth, Lipsiae 1963, V 5, 2 i 11; V 7, 1-10. (dalej: Prokopiusz, cyfry w nawiasach oznaczają kolejno: księgę, rozdział, ustęp). J.J. Wilkes, *Dalmatia*, Oxford 1969, s. 425-426; B. Rubin, *Das Zeitalter*, Bd 2, s. 90-92, 95.

późniejszych losów. Obecnie zdecydowanie przeważa pogląd, że wódz Mundus z czasów Justyniana może być utożsamiany z przywódcą bandytów o imieniu Mundo wyrządzającym szkody w rzymskiej prowincji Mezji I na początku VI w.¹⁵ Ten ostatni w 505 r. został zaatakowany przez wojska cesarza Anastazjusza i udało mu się odnieść zwycięstwo nad nimi, być może dzięki wsparciu militarnemu ze strony Ostrogotów.¹⁶ Niewątpliwie od momentu konfliktu z cesarzem w 505 r. Mundus był związany z Teodorykiem Wielkim, chociaż nie można wykluczyć, że jego współpraca z królem została zapoczątkowana wcześniej¹⁷.

Pogmatwanych losów wodza, zwłaszcza w młodości, nie można w miarę jednoznacznie odtworzyć, w dodatku w dotychczasowych opracowaniach skupiono uwagę przede wszystkim na ukazywaniu jego działań w ujęciu biograficznym. Jako punkt wyjścia przyjmowano ustalenia dotyczące jego pochodzenia oraz młodości i na tej podstawie omawiano to, co wydarzyło się później, zwłaszcza w kontekście jego przejścia na stronę cesarstwa¹⁸.

Tego typu podejście nie wydaje się być satysfakcjonujące z punktu widzenia analizy historycznej, ponieważ nie bierze się pod uwagę charakterystyki zachowanych przekazów źródłowej. O roli dziejowej Mundusa nie zdecydowało pochodzenie i jego osiągnięcia militarne w czasie działań wojennych Ostrogo-

¹⁵ Rozróżnienie postaci: *Mundo*: PLRE II: 767-768 jako z pochodzenia Hun i *Mundus*: PLRE III b: 903-905 jako Gepida. Obecnie takie stanowisko jest rzadko prezentowane, np. F. Tinnefeld, *Mundo*, kol. 473. Omówienie problematyki identyfikacji obu wodzów: B. Croke, *Mundo*, s. 125-126.

¹⁶ Przekazy o początku kariery analizuje S. Szádeczky-Kardoss, *Geschichte*, s. 167-168; J. Probst-Prostyński, *Utraeque Res Publicae*, s. 227-230; Konflikt z Teodoryka z cesarstwem: M. Meier, *Anastasios I. Die Entstehung des Byzantinischen Reiches*, Stuttgart 2009, s. 224-226; M. Cristini, *Graecia est professa discordiam. Teoderico, Anastasio e la battaglia di Horreum Margi*, „Byzantinische Zeitschrift” 2019, t. 112, s. 67-84.

¹⁷ Chodzi o interpretację informacji Ennodiusza: J. Probst-Prostyński, *Utraeque Res Publicae*, s. 223-226; C. Rohr, *Byzanz und die oströmische Kaiser im Spiegel der Werke Ennodius*, [w:] *Atti della Terza Giornata Ennodiana*, ed. F. Gasti, Pisa 2006, s. 43-57.

¹⁸ Doskonałe przykłady C. Diclescu, *Die Gepiden. Ihre Wanderungen und die Geschichte ihres Reiches in Dazien*, Leipzig 1922, s. 114-117; S. Szádeczky-Kardoss, *Geschichte*, s. 166-167; W. Pohl, *Die Gepiden und die Gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Attilareiches*, [w:] H. Wolfram, F. Daim, *Die Völker an der Mitteren und Unteren Donau im Fünften und Sechsten Jahrhundert*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften 145, Wien 1980, s. 292-293.

tów z 504-505 skierowanych przeciw Gepidom z Sirmium i cesarstwu,¹⁹ lecz jego służba u Justyniana. Właśnie w związku z tym wydarzeniem pojawia się kilka relacji mających podstawowe znaczenie dla odtwarzania kariery Mundusa. Chodzi o opowieści o wodzu zawarte w dziełach Jana Malalasa, Teofanesa Wyznawcy, Marcellina Komesa i Jordanesa. Jednakże te przekazy źródłowe interpretowane łącznie nie tworzą spójnej całości, co wskazuje na potrzebę pogłębienia analizy drogą ustalenia ich przesłania.

Uwzględnienie, kto, kiedy i w jakich okolicznościach wypowiadał się o Mundusie, pozwala dostrzec, że różnice w przedstawianiu tej postaci są nieprzypadkowe, ponieważ zależą od proveniencji i datacji źródeł. Zatem punktem wyjścia analizy sytuacji, w jakiej wódz podjął służbę u Justyniana, powinna być refleksja nad obrazem wodza w poszczególnych dziełach historycznych. Chodzi o relacje współczesne lub bardzo bliskie rozgrywającym się wydarzeniom, dlatego równie ważne jest, co i jak napisali oraz, co pominęli poszczególni autorzy. Jak się wydaje, wspomniane przekazy zawierają alternatywne opowieści o karierze Mundusa, reprezentujące kilka punktów widzenia. Prawdopodobnie Malalas i bliski mu Teofanes bezpośrednio nawiązują do oficjalnej opowieści, jaka mogła być rozpowszechniana przez propagandę cesarską z Konstantynopola w związku z przejściem na stronę Justyniana tak wybitnego wodza i jego zwycięstwami dla cesarstwa.²⁰ Na drugim biegunie jest niechętny mu Jordanes, jednakże o tym autorze i celach przyświecających

¹⁹ Trafne określenie: „Mundo – Affäre” dla wystąpienia wojsk Anastazjusza przeciw wodzowi – L. Varady, *Epenwechsel um 476*, Budapest 1984, s. 60, przyp. 102. Trzeba jednakże zwrócić uwagę, że to epizod łączący początki kariery Mundusa z dwoma innymi, szerszymi problemami, które trzeba w związku z nim interpretować: atakiem Ostrogotów na Sirmium i stosunkami Teodoryka z Anastazjuszem. Analiza źródeł pod kątem stosunku do Teodoryka i szerzej jego polityki: A. Goltz A., *Barbar – König – Tyrann: Das Bild Theoderichs des Großen in der Überlieferung des 5. bis 9. Jahrhunderts*, Berlin, New York 2008.

²⁰ Malalas prawdopodobnie wykorzystywał oficjalne materiały, jakie pochodziły od cesarza: R.D. Scott, *Malalas, The Secret History, and Justinian's Propaganda*, „Dumbarton Oaks Papers” 1985, t. 39, s. 101-109; A. Fontana, *Is the Past Still Alive? Ancient History and Imperial Propaganda in John Malalas' Account of Justinian's Reign*, [w:] *Johannes Malalas: Der Chronist als Zeithistoriker*, ed. O. Gengler, M. Meier, Stuttgart 2021, (*Malalas Studien*, vol. 4), s. 209-225. O źródłach tego autora: M. Kulikowski, *Malalas in the Archives*, [w:] *Die Weltchronik des Johannes Malalas. Quellenfragen*, ed. L. Carrara, M. Meier, Ch. Radtke Jansen, Stuttgart 2017 (*Malalas Studien*, vol. 2), s. 203-215; R. Scott, *Malalas' Sources for Contemporary Sources*, [w:] *Malalas Studien*, vol. 2, s. 217-233.

mu przy pisaniu jego dzieł niewiele pewnego można powiedzieć²¹. W utworze poświęconym dziejom Rzymu (*Romana*) zmieścił tak zdawkowe wzmianki, że czytelnik nieznający dziejów regionu naddunajskiego nie miał szans dowiedzieć się niczego o Mundusie, poza tym że brał udział w działaniach wojennych za Anastazjusza i Justyniana oraz że był wodzem²². Z kolei w dziele poświęconym Gotom (*Getica*) przemilczał jego sukcesy w armii cesarskiej i starał się ośmieszyć jego pochodzenie, początki działalności i zdolności wojskowe²³.

Współczesny Mundusowi i pochodzący z Illyricum kronikarz Marcellin Komes przedstawił w swym dziele dwa epizody militarne z udziałem wodza: zwycięstwo nad armią cesarską w 505 r. i relację o sukcesach nad barbarzyńcami w 530 r. w służbie Justyniana²⁴. Wybór materiału, niepominięcie walk Mundusa przeciw cesarstwu oraz koncentracja autora na aspekcie czysto militarnym, ukazującym jednoznacznie wybitne zdolności wojskowe wodza zdają się świadczyć, że Marcellin prawdopodobnie przedstawił punkt widzenia wojskowych z Illyricum²⁵.

²¹ Omówienie literatury *An Inventory of Late Antique Historiography*, ed. P. Van Nuffelen, L. Van Hoof, (Corpus Christianorum. Claves – Subsidia 5), Turnhout 2020, s. 270-274; B. Croke, *Latin Historiography and the Barbarian Kingdoms*, [w:] *Greek & Roman Historiography. Fourth to Sixth Century A. D.*, ed. G. Marasco, Leiden-Boston 2003, s. 349-389. Literaturę na temat celów pisarstwa Jordanesa omawia B. Kołoczek: *Jordanes, O całości dziejów albo o pochodzeniu i czynach narodu rzymskiego. O pochodzeniu i czynach Gotów*, przekład, wstęp i komentarz B.J. Kołoczek, Kraków 2022, s. LIV-LXVII (dalej: *Jordanes, O całości*).

²² *Jordanis, Romana et Getica*, rec. Th. Mommsen, MGH AA V,1, Berlin 1882, (dalej: *Jordanes, Getica*) cap. 356 i 387. Komentarze i tłumaczenia: *Jordanes, Romana and Getica*, ed. P. Nuffelen, L. Van Hoof, Liverpool 2020 (dalej: *Jordanes, Romana*), s. 206 przyp. 602, 218 przyp. 660; *Jordanes, O całości*, s. 136, 148.

²³ *Jordanes, Getica*, 300-301. Komentarze i tłumaczenia: *Jordanes, Getica*, ed. A. Grillone, Paris 2017, s. 250-253, 416-417; *Jordanes, Romana*, s. 362-363 przyp. 929; *Jordanes, O całości*, s. 136, 148.

²⁴ O postaci i dorobku tego autora: *An Inventory of Late Antique Historiography*, s. 299; B. Croke, *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford 2003; W. Treadgold, *The Early Byzantine Historians*, London 2007, s. 227-235; M.J. Leszka, S. Wierziński, *Komes Marcellin vir clarissimus. Historyk i jego dzieło*, Łódź 2022.

²⁵ Relacja o Mundusie u Marcellina Komesa pokazuje jego niezależny od propagandy Justyniana osąd wydarzeń regionalnych. Dyskusja o źródłach i wykorzystywaniu przez Jordanesa kroniki Marcellina: L. Varady, *Jordanes-Studien. Jordanes und das „Chronikon“ des Marcellinus Comes. Die Selbständigkeit des Jordanes*, „Chiron” 1976, t. 6, s. 441-487; M. Gusso, *Contributi allo studio della composizione e delle fonti del Chronicon di Marcellinus Comes*, „Studia et Documenta Historiae et Iuris” 1995, t. 61, s. 557-622.

Relacja Prokopiusza z Cezarei poświęcona Mundusowi i jego działalności nie budzi większego zainteresowania w nauce, co prawdopodobnie wynika z tego, że odnosi się tylko do udziału wodza w tłumieniu buntu *Nika* oraz do walk w Dalmacji z Ostrogotami w 535-536 r. Ten autor w prawdzie w ogóle nie wspomniał o jego wcześniejszych sukcesach militarnych oraz o jego znaczeniu na obszarach naddunajskich, lecz informacje te mogą być wykorzystane zarówno do pogłębienia badań nad osiągnięciami wodza, jak i sporo wnieść do ustaleń nad dostępem historyka do źródeł, a także nad jego warsztatem²⁶. Prokopiusz docenił rolę Mundusa w tłumieniu buntu *Nika* w 532 r., lecz nawet nie wiedział, dlaczego przebywał on w Konstantynopolu w styczniu 532 r. z oddziałem Herulów²⁷. Nazwał go wtedy strategiem Illyricum, co powoduje bagatelizowanie informacji Malalasa o wcześniejszym powołaniu Mundusa na dowódcę armii na granicy z Persami²⁸. Tymczasem właśnie nominacja wodza na urząd *magister militum per Orientem* tłumaczyłaby jego zagadkowy pobyt z synem i żołnierzami w stolicy, kiedy to niezadowolony lud chciał obalić cesarza. Konstantynopol pełnił rolę wielkiej bazy wojskowej w związku z koniecznymi przerzutami wojsk z Europy oraz Azji i dlatego pojawienie się tam Mundusa z synem i żołnierzami mogło mieć związek z objęciem przez niego nowego stanowiska. Dla Prokopiusza Mundus był strategiem Illyricum, o którym pisał w związku walkami z Ostrogotami w Dalmacji w 535 i 536 r., dlatego najwidoczniej nie orientował się, jaki urząd piastował on na początku 532 r.

²⁶ Ciągłe ukazują się nowe opracowania poświęcone Prokopiuszowi i jego dziełom. Nowe całościowe ujęcia: *A Companion to Procopius of Caesarea*, ed. M. Meier, F. Montinaro, Leiden-Boston 2022; G. Greatrex, *Perceptions of Procopius in resent scholarship*, „Histos” 2014, t. 8, s. 76-121; P. Rance, ‘Review–Discussion: New Viewpoints on Procopius’, „Histos” 2022, t. 14, s. xciii–cvi; D. Brodka, *Wstęp*, [w:] *Prokopiusz z Cezarei. Historia Wojen*, t. 1, Kraków 2013, s. XX–XXV. Omówienie twórczości i badań: M.R. Cataudella, *Historiography in the East*, [w:] *Greek & Roman Historiography. Fourth to Sixth Century A. D.*, ed. G. Marasco, Leiden-Boston 2003, s. 391–447; W. Treadgold, *The Early Byzantine Historians*, s. 176–226.

²⁷ Opis stłumienia buntu *Nika* przez ludzi Belizariusza i Mundusa u Prokopiusza: I 24, 40–52, jest ogólny. Komentarz do całej relacji poświęconej zamieszkom: G. Greatrex, *Procopius’ Persian Wars. A Historical Commentary*, Cambridge 2022, s. 334–359.

²⁸ Prokopiusz I 24, 41. Odnotowuje się w literaturze nowe stanowisko Mundusa, lecz pod wpływem informacji Prokopiusza traktuje się je jako chwilowe, ograniczone do kilku miesięcy w 531 r. (*Fasti*: PLRE IIIb, s. 1499), bo ponownie uważa się go za dowódcę w Illyricum: Mundus II w latach 532–536 (*Fasti*: PLRE IIIb, s. 1501). Brak spójności w rekonstrukcjach i powątpiewanie w relację Malalasa: przyp. 11; G. Greatrex, *Rome and Persia at War 502–532*, Leeds 1998, s. 207 przyp. 38.

Mundus odniósł wielkie sukcesy w walkach z Ostrogotami w Dalmacji²⁹, lecz dramatyczny opis ostatnich chwil jego życia, gdy na wieść o śmierci syna Maurycjusza w walce z wrogami sam ruszył do ataku i zginął w zwycięskiej bitwie, przesłania inne informacje Prokopiusza związane z wagą tego wydarzenia dla kształtu ówczesnej polityki³⁰. Śmierć Mundusa w zwycięskiej bitwie odbiła się szerokim echem wśród Rzymian. Wtedy miano bowiem zrozumieć opowieść pochodzącą jakoby z proroctwa Sybilli, według której po odzyskaniu Afryki zginie „świat” razem z potomkiem: *Africa capta Mundus cum nato peribit*³¹. O tym, że tragiczny los Mundusa i jego syna wpłynął także na wielką politykę, świadczy to, co napisał Prokopiusz o reakcji króla Ostrogotów Theodahada na wieść o śmierci wodza i jego syna. Theodahad zmienił bowiem swe nastawienie co do żądań Justyniana: nie przejął się klęską swych wojsk, ponieważ uważał, że brak Mundusa i jego syna Maurycjusza wzmacnia jego pozycję w stosunku do Justyniana i w związku tym nie zamierzał rezygnować z władzy³². Prawdopodobnie nie chodziło tylko o zadawnioną nienawiść do zdrajcy, który porzucił służbę u Ostrogotów czy kolejną błędną decyzję nieudolnego króla, lecz świadomość jak wybitną rolę w działaniach Justyniana nad Dunajem odgrywał Mundus.

Punktem wyjścia analizy poświęconej przejściu Mundusa na stronę Justyniana powinien być przekaz współczesnego rozgrywającym się wydarzeniom

²⁹ O walkach i zwycięstwie wojsk cesarskich: Prokopiusz VI 7, 1-5. Jordanes zaliczył tę bitwę do największych w regionie: Jordanes, *Getica*, cap. 387. H.-U. Wiemer, *Procopius and the Barbarians in the West*, [w:] *A Companion to Procopius of Caesarea*, s. 298; J.J. Wilkes, *Dalmatia*, s. 425-426; B. Rubin, *Das Zeitalter*, Bd 2, s. 90-92. Osiągnięcia Mundusa w Dalmacji bywają niedoceniane: H. Leppin, *Justinian. Das Christliche Experiment*, Stuttgart 2011, s. 163. H. Wolfram (*Historia Gotów*, s. 386) pisze wręcz o klęsce Mundusa? Podobnie G. Heydemann, *The Ostrogothic Kingdom: Ideologies and Transitions*, [w:] *A Companion to Ostrogothic Italy*, Leiden, ed. J.J. Arnold, M.S. Bjornlie, K. Sessa, Boston 2016, s. 36-37.

³⁰ Postać Mundusa pojawia się jako przykład heroicznego wodza: M. Whitby, *The War*, [w:] *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, vol. II, Cambridge 2007, s. 335; C. Whately, *Battles and generals: combat, culture, and didacticism in Procopius' Wars*, Leiden-Boston 2016, s. 188; D.A. Parnell, *Procopius on Romans, Non-Romans, and battle casualties*, [w:] *Le Monde de Procope/The World of Procopius*, ed. G. Greatrex, S. Janniard, Paris 2018, s. 259.

³¹ Prokopiusz V 7, 7 (cytat: Haury, Wirth, v. II: 33, 23-24); patrz też: S. Szádeczky-Kardoss, *Geschichte*, s. 170; W. Pohl, *Die Gepiden*, s. 293.

³² Teodahad miał oddać władzę Justynianowi: Prokopiusz V 6, 11, 19-21. Zmienił zdanie na wieść o śmierci Mundusa i jego syna: Prokopiusz V 7, 11-12. E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, t. II, Paris-Bruxelles-Amsterdam 1949, s. 343-344; M. Vitiello, *Theodahad: A Platonic King at the Collapse of Ostrogothic Italy*, Toronto 2014, s. 150.

Jana Malalasa i nawiązująca do niego relacja Teofanesa Wyznawcy³³. Opowieść Malalasa jest istotna nie tylko ze względu na możliwość wykorzystania przez autora wprost oficjalnych przekazów pochodzących od cesarza i służących celom propagandowym, lecz, co wydaje się być nie mniej ważne, całościowe przedstawienie okoliczności pojawienia się Mundusa na scenie politycznej za Justyniana, łącznie z prezentacją jego postaci. Warto przytoczyć w całości odnośny fragment Malalasa:

Επί δὲ τῆς ὑπατείας Δεκίου προσερρῆ Ρωμαίοις Μοῦνδος ὁ ἐκ γένους τῶν Γηπέδων καταγόμενος, υἱὸς ὧν ῥηγός, μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ ἰδίου πατρὸς πρὸς Θραυστιαν, θεῖον αὐτοῦ, γεγονώς, καὶ διῆγεν ἐν τῷ Σιρμῖῳ. καὶ γνοὺς τοῦτο ὁ ῥῆξ Ρώμης ὁ Οὐαλεμεριακὸς ὁ καὶ Θευδερῖχος, πέμψας προετρέψατο τὸν αὐτὸν Μοῦνδον: καὶ πεισθεὶς ἀπήλθε πρὸς αὐτὸν μετὰ τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ καὶ διέτριψε πρὸς αὐτὸν, ὑπερμαχῶν ὑπὲρ τοῦ Οὐαλεμεριακοῦ τοῦ καὶ Θευδερῖχου. ἀναχωρήσας δὲ Μοῦνδος ἀπὸ Ρώμης ἀνήλθεν ἐπὶ τὸν Δανούβιον ποταμὸν καὶ πέμψας πρὸς τὸν βασιλέα Ιουστινιανὸν πρεσβευτὰς ἤτησεν αὐτὸν ὑπο τὴν βασιλείαν αὐτοῦ γενέσθαι. καὶ ἐδέξατο αὐτὸν σὺν τοῖς ἀνθρώποις αὐτοῦ, ποιήσας αὐτὸν στρατηλάτην τοῦ Ἰλλυριῶν ἔθνους, καὶ ἀπέλυσεν αὐτὸν ἐν τῇ ἰδιᾷ στρατηλασίᾳ. καὶ καταλαβόντος αὐτοῦ τὴν χώραν τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἐπέρριψαν αὐτῷ Οὐννοι μετὰ πολλοῦ πλήθους διαφόρων βαρβάρων. καὶ ἐξελθὼν ὥρμησεν κατ' αὐτῶν καὶ πάντας κατανήλωσεν. καὶ ἔπεμψεν πραιδαν ἐξ αὐτῶν καὶ ἓνα ῥῆγα αὐτῶν. καὶ ἐγένετο εἰρήνη ἐν τῇ Θράκῃ, καὶ ἐκ τούτου φόβος κατεῖχε τὰ βάρβαρα ἔθνη³⁴.

Tego typu opowieść o nawiązaniu przez Justyniana porozumienia z Mundusem i potem o jego sukcesach na czele wojsk cesarskich mogła zostać opracowana niedługo po zaistnieniu ostatnich wydarzeń, o jakich wspomina. Można przyjąć za prawdopodobne, że na początku lat trzydziestych VI w. Justynian polecił starannie przygotować na potrzeby propagandy materiał o zwycięstwach nad Dunajem³⁵. Pominięto niewygodne fakty z przeszłości Mundusa, gdy walczył z powodzeniem z wojskami Anastazjusza, natomiast wspomniano o jego pochodzeniu i o początkach kariery. Na zaproszenie Teodoryka wódz służył

³³ Obie relacje były wielokrotnie przywoływane i omawiane w opracowaniach poświęconych Mundusowi: S. Szádeczky-Kardoss, *Geschichte*, s. 171; B. Croke, *Mundo*, s. 126-132.

³⁴ Malalas, s. 378, 51-379, 66. Tekst i komentarz zamieszczony jest w internecie: Heidelberger Akademie der Wissenschaften, <https://www.hadw-bw.de/>.

³⁵ Zwycięstwa były doniosłe, co potwierdza rzeczowa relacja Marcellina ad. 530: *Mundo Illyricianae utriusque militiae ductor dudum Getis Illyricum discursantibus primus omnium Romanorum ducum incubuit eosque haut paucis eorum interemptis fugavit. his autem deinde consulibus idem dux audaciae suae secundus in Thraciam quoque advolans praedantes eam Bulgares felicior pugnans cecidit, quingentis eorum in proelio trucidatis.*

mu ze swymi ludźmi, potem zaś wystąpił z inicjatywą przejścia na stronę cesarstwa. Według Malalasa Mundus opuścił „Rzym” i kiedy osiągnął rzekę Dunaj, wysłał posłów do cesarza Justyniana, prosząc, czy może zostać jego poddanym. Użyte sformułowania wskazują, że najwidoczniej Mundus przebywał na terytorium Ostrogotów za Dunajem i stamtąd wyruszył w kierunku ziem cesarstwa³⁶. Justynian przyjął Mundusa, który otrzymał stanowisko *magister militum per Illyricum*, co samo w sobie nie powinno dziwić. Podejmowanie służby w armii rzymskiej przez dowódców i żołnierzy spoza granic cesarstwa jest zjawiskiem znanym³⁷. W relacji Malalasa na uwagę zasługuje odrębne wspomnienie wodza i jego ludzi. Wątek ten pojawił się już przy okazji przejścia Mundusa na służbę u Teodoryka³⁸. Odróżnianie wodza od jego ludzi zdaje się wskazywać, że w przypadku tych ostatnich nie chodzi o świtę, straż przyboczną czy bucellariuszy towarzyszących Mundusowi, podobnie jak innym dowódcom³⁹.

Podobnie do Malalasa pisze o Mundusie na początku IX w. Teofanes Wyznawca⁴⁰. Opracował on swą kronikę, wykorzystując intensywnie odpowiednie partie relacji Malalasa. Z punktu widzenia badań historycznych problem związku obu dzieł polega na tym, że kronika tego ostatniego zachowała się tylko w jednym rękopisie z XII w.⁴¹, natomiast Teofanes używał prawdopodobnie

³⁶ J. Probst-Prostyński, *Utraeque Res Publicae*, s. 241. W literaturze zwykle powtarzany jest pogląd E. Steina, że przebywał on nad rzeką Morawą, gdzie działał na początku VI w.; E. Stein, *Histoire*, s. 156; patrz też: F. Haarer, *Anastasius I. Politics and Empire in the Later Roman World*, Cambridge 2006, s. 93. Po zawarciu pokoju przez Teodoryka z Anastazjuszem nie ulega wątpliwości, że związany z nim wódz, walczący wcześniej z wojskami cesarskimi, usunął się, by nie drażnić Konstantynopola i przebywał na terytorium Ostrogotów, zapewne na północnym brzegu Dunaju.

³⁷ J.L. Teall, *The Barbarians*, s. 299; G. Ravegnani, *Soldati di Bisanzio in età Giustiniana*, Roma 1988, s. 88; U. Roberto, *Procopius and His Protagonists*, [w:] *A Companion to Procopius of Caesarea*, s. 365 przyp. 29.

³⁸ Przyjmuje się, że była to świta: B. Rubin, *Das Zeitalter*, Bd. 2, s. 140; M. Whitby, *The Wars of Justinian*, Barnsley 2021, s. 261.

³⁹ Przy wodzach źródła odnotowują obecność bucellariuszy, tj. żołnierzy wchodzących w skład oddziałów będących na prywatnym ich utrzymaniu: O Schmitt, *Die Buccellarii. Eine Studie zum militärischen Gefolgschaftswesen in der Spätantike*, „Tyche” 1994, t. 9, s. 147-174.

⁴⁰ Po ożywieniu badań nad Teofanem w związku z kwestionowaniem jego autorstwa kroniki obecnie widać mniejsze zainteresowanie tym autorem i dziełem, zwłaszcza z punktu widzenia historii: J.W.J. W. Torgerson, *The Chronographia of George the Synkellos and Theophanes. The Ends of Time in Ninth-Century Constantinople*, Leiden-Boston 2022; stan badań oddaje: *Studies in Theophanes*, „Travaux et Mémoires” 2015, t. 19; *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and near Eastern History AD 284-813*, ed. C. Mango, R. Scott, G. Greatrex, Oxford 1997.

⁴¹ E. Jeffreys, *The manuscript transmission of Malalas' chronicle reconsidered*, [w:] *Malalas Studien*, vol I, s. 139-151.

wersji obszerniejszej i jego przekaz jest traktowany w pewnych wypadkach jako uzupełnienie odpowiednich partii dzieła Malalasa⁴².

W kronice Teofanesa mamy inną datację pod 539/540 r.⁴³

Τούτῳ τῷ ἔτει προσερρῆν Ῥωμαίοις Μοῦνδος ὁ ἐκ τοῦ γένους τῶν Γηπαίδων καταγόμενος, υἱὸς Γιέσμου, ὅστις μετὰ τὴν τελευταίην τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἦλθε πρὸς Ῥῆγαν. τὸν θεῖον αὐτοῦ ἀπὸ μητρὸς, ῥῆγα ὄντα τοῦ Σιρμίου. καὶ γνοὺς τοῦτο ὁ ῥῆξ Ῥώμης, ὁ Θεουδερῖχος, πέμψας πρὸς αὐτὸν. καὶ πεισθεὶς ἀπήλθε πρὸς αὐτὸν καὶ ἦν μετ' αὐτοῦ συμμαχῶν αὐτῷ. μετὰ δὲ τὴν τελευταίην Θεουδερῖχου ἦλθεν ἐπὶ τὸν Δανούβιον ποταμὸν καὶ ἤτήσατο τὸν βασιλέα Ιουστινιανὸν εἶναι ὑπὸ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. καὶ ἦλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. καὶ πολλὰ αὐτὸν φιλοτιμησάμενος ὁ βασιλεὺς καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀπέλυσεν αὐτοὺς, ποιήσας αὐτὸν στρατηλάτην τοῦ Ἰλλυρικοῦ. καὶ ἐν τῷ παραγενέσθαι αὐτὸν εἰς τὸ Ἰλλυρικόν, ἐξῆλθον οἱ Βουλγροὶ πλῆθος πολὺ, καὶ ὀρμήσας κατ' αὐτῶν πάντας ἀνήλωσαν. καὶ ἀπέστειλεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τὸν ἡγούμενον αὐτῶν μετὰ καὶ ἄλλων, καὶ ἐπόμπευσαν ἐν τῷ ἵππικῷ. καὶ ἐγένετο εἰρήνη βαθεῖα ἐν τῇ Θρακῇ, μηκέτι τολμώντων τῶν Οὐννων περᾶσαι τὸν Δανούβιν. τοὺς δὲ αἰχμαλώτους τῶν Βουλγάρων ἔπεμψεν ὁ βασιλεὺς εἰς Ἀρμενίαν, καὶ εἰς Λαζικήν, καὶ κατετάγησαν ἐν τοῖς νομερίοις ἀριθμοῖς.

Relacja Teofanesa różni się w szczegółach od Malalasa, lecz ich związek jest ewidentny. Układ materiału jest podobny: pochodzenie Mundusa, jego służba u Teodoryka, przybycie wodza nad Dunaj, prośba do cesarza o przyjęcie, objęcie dowództwa wojskowego w Illyricum oraz późniejsze sukcesy. U Teofanesa pojawiają się jednakże elementy relacji nieobecne w opowieści Malalasa. Wódz służył Teodorykowi do śmierci, natomiast łączący ich związek został określony jako symmachia. Mundus udał się do Konstantynopola z synem, gdzie przyjął ich cesarz. Wódz otrzymał dowództwo w Illyricum, z kolei brakuje wzmianek o jego ludziach⁴⁴. Widać różnicę w opowieści o jego pochodzeniu i związkach rodzinnych. Biorąc pod uwagę treść zachowanych relacji Malalasa i Teofanesa,

⁴² O wykorzystaniu przez Teofanesa kroniki Malalasa: I. Rochow, *Malalas bei Theophanes*, „Klio” 1983, t. 65, s. 459-474; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s. LXXXI, XCII-XCIII; R. Scott, *The first half of Theophanes' chronicle*, „Travaux et Mémoires” 2015, t. 19, s. 239-260. Oryginalna wersja relacji Malalasa bywa określana jako tzw. Ur-Malalas; patrz: C. Koehn, *Stasiôtai*, s. 91-93; W. Brandes, *Eine Verschwörung gegen Justinian im Jahre 562 und Johannes Malalas*, [w:] *Malalas Studien*, vol. 2, s. 357-392.

⁴³ Theophanis, *Chronographia*, ed. C. de Boor, vol. I, Lipsiae 1883, s. 218, 31-219, 16. (A.M. 6032). Teofanes podaje błędną datację: I. Rochow, *Malalas*, s. 468; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s. 318-319.

⁴⁴ W centrum relacji Teofanesa znajduje się Mundus i jego syn, taki „rodzinny” motyw pojawia się w źródłach przy przedstawianiu wodzów podejmujących służbę u cesarza: G. Ravegnani, *Soldati*, s. 90.

najbardziej prawdopodobna jest hipoteza, że w pierwotnym tekście poświęconym przejściu Mundusa na służbę Justyniana zawarta była obszerna relacja zawierająca wywody o genealogii i młodości wodza, obecny był zarówno wątek osobisty związany z wizytą Mundusa i jego syna w Konstantynopolu, jak i wspomniano odrębnie o jego ludziach. Różnice pomiędzy relacjami Malalasa i Teofanesa nie świadczą, że mamy do czynienia z dwoma odmiennymi wersjami opowieści o Mundusie, lecz z dwoma skróconymi opisami tego samego obszernego tekstu. Warto zwrócić uwagę, że Anastazy Bibliotekarz w swym tłumaczeniu kroniki Teofanesa odnotował w prawdzie epizod z Mundusem w sposób zdawkowy, lecz jednoznaczny pod względem prawnym:

*Anno tertio decimo imperii Iustyniani sociatus est Romanis Mundus ex genere Gipedum dirivatus*⁴⁵.

Z kontekstu tego, co podają źródła o nawiązaniu współpracy przez Mundusa z cesarzem, wynika, że Anastazy spuentował zawarte porozumienie jako przymierze⁴⁶. Jest to zrozumiałe tylko wtedy, jeśli przyjmiemy założenie, że wódz porozumiał się z Justynianem nie tylko w sprawie swej osobistej pozycji. Wówczas bowiem jako poddany objąłby urząd wojskowy i jak każdy z wyższych dowódców miałby swe przyboczne oddziały bucellariuszy. Skoro jednak pojawia się wzmianka, że stał się sprzymierzeńcem cesarza, oznacza to, że zawarte porozumienia dotyczyło również jego ludzi.

W zachowanej relacji Malalasa pojawiają się konsekwentnie informacje o ludziach Mundusa. Podejmując służbę u Teoderyka, wódz przybył do niego ze swoimi ludźmi: ἀπήλθε πρὸς αὐτὸν μετὰ τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ⁴⁷, podobnie do Justyniana: καὶ ἐδέξατο αὐτὸν σὺν τοῖς ἀνθρώποις αὐτοῦ⁴⁸. Źródło milczy na temat tego, kim oni byli, ponieważ nie miało to widocznie znaczenia. Wyodrębnienie w toku relacji tego wątku dowodzi, że była to znaczna grupa mająca podmiotowość prawną, która uznawała przywództwo Mundusa, ale dla swej egzystencji wymagała odpowiednich środków, które należało ustalić na drodze prawnej w umowie z władzą, któremu mieli służyć.

Relacja Jordanesa poświęcona Mundusowi, jako całość, wymaga odrębnego omówienia w kontekście analizy źródeł poświęconych początkom kariery

⁴⁵ Anastasii Bibliothecarii *Historiam Tripertitam*, [w:] Theophanis, *Chronographia*, ed. C. de Boor, vol. II, Lipsiae 1885, s. 141, 23-24.

⁴⁶ A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953, s. 709: termin: *socius*; G. Ravegnani, *Soldati*, s. 14.

⁴⁷ Malalas, s. 378, 56.

⁴⁸ Malalas, s. 379, 60.

wodza, jednakże warto ją przytoczyć w dyskusji o jego statusie oraz o wojsku, jakim dysponował. Według Jordanesa:

300 [...] *Indeque contra Sabinianum, Illyricum magistrum militum, qui tunc cum Mundone paraverat conflictum, ad civitatem cognomine Margoplanum quae inter Danubium Margumque flumina adiacebat, cum duobus milibus ergo peditem equitibusque quingentis, in Mundonis solacia veniens Illyricianum exercitum demolivit. [...]*

301 *Nam hic Mundo, de Attilana quondam origine descendens, Gepidarum gentem fugiens ultra Danubium, in incultis locis sine ullis terrae cultoribus diuagatus, et pluribus abactoribus scamarisque et latronibus undecumque collectis, turrem quae Herta dicitur, super Danubii ripam positam occupans; ibique agresti ritu praedans, innectens uicinis regem se suis grassatoribus fecerat. Hunc ergo pene desperatum et iam de traditione sua deliberantem, Pitza subveniens e manibus Sabiniani eripuit, suoque regi Theoderico cum gratiarum actione fecit subiectum*⁴⁹.

Ten niechętny Mundusowi autor wspomina, że gdy rezydował on w twierdzy Herta na ziemiach cesarstwa, miał własną armię i nazywał się królem⁵⁰. Napady na okoliczną ludność zapewniały mu zapewne środki na utrzymanie żołnierzy, których Jordanes określał jako bandytów, złodziei i skamarów⁵¹. Gdy Mundusa zaatakowały wojska pod dowództwem Sabinianusa (magister militum per Illyricum), przed klęską uratowała go pomoc Ostrogotów. Dwa tysiące piechoty i pięciuset jeźdźców pod dowództwem Pitzi wystarczyło, by pokonać Rzymian⁵². Swe ocalenie Mundus miał zawdzięczać pomocy dowódcy Teodoryka, który, jak wynika z relacji, sam pokonał wojska cesarskie. Wówczas wódz miał stać się wdzięcznym poddanym króla Ostrogotów⁵³. Nie wnikając

⁴⁹ Opis wydarzeń z 505 r. według A. Goltz, *Barbar-König-Tyrann*, s. 82 przyp. 52, to skrót Marcellina Komesa ad. 505 (tekst za wydaniem Mommsena, które uznawane jest za lepsze niż Grillione).

⁵⁰ Wieża Herta u Jordanesa odnosi się prawdopodobnie do Margum. Pełne omówienie problematyki związanej z identyfikacją patrz: J. Prostko-Prostyński, *Utraeque Res Publicae*, s. 230-236.

⁵¹ Skamarowie – patrz: S. Szádeczky Kardoss, *Scamarae*, RE Supp. XI (1968), k. 1239-1242; J. Prostko-Prostyński, *Gli scamari. Considerazioni sulla loro identità*, „Bulletino dell’Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano” 1993, t. 99, nr 1, s. 279-300.

⁵² Przyjmuje się, że informacje Jordanesa mogą pochodzić z tradycji Ostrogotów: A. Goltz, *Barbar-König-Tyrann*, s. 82 przyp. 52; H.-U. Wiemer, *Theoderich der Grosse, König der Goten, Herrscher der Römer*, München 2018, s. 349. Jednakże Jordanes jest niezależny od tradycji Ostrogotów, która konsekwentnie mówi w tym czasie o walkach z Bułgarami.

⁵³ J. Prostko-Prostyński, *Utraeque Res Publicae*, s. 229-230.

w tym miejscu w szczególności, można stwierdzić, że od strony prawnej relacja Jordanesa mogła nawiązywać do rzeczywistości i korespondować z tym, co przekazał Malalas: Mundus przeniósł się za Dunaj na ziemię Teodoryka i pod tym względem stał się jego poddanym, natomiast ze względu na swych ludzi, zawarł przymierze z królem.

W kontekście dyskusji o pozycji Mundusa w 505 r. warto odwołać się do relacji Marcellina Komesa, odnotowującego wyprawę Sabinianusa:⁵⁴

Idem Sabinianus Sabiniani Magni filius ductorque militiae delegatus contra Mundonem Getam arma construxit. Decem milia armatorum sibimet adscitorum plaustraque armis atque conmeatibus secum trahens pugnaturus accessit. Commissoque ad Horreo Margo proelio multis suorum militibus in hoc conflictu perditis et in Margo flumine enecatis, amissis praeterea plaustris in castellum, quod Nato dicitur, cum paucis fugit⁵⁵.

Według tego autora sam Mundus pokonał armię Sabinianusa w 505 r., jednakże znaczenie tej relacji nie polega tylko na zaprezentowaniu innej wersji przebiegu bitwy pomijającej udział Ostrogotów, lecz na podaniu danych dotyczących liczebności wojsk cesarskich. Pogrom armii Sabinianusa był faktem i dokonać tego mogły tylko odpowiednie siły. Prawdopodobnie Mundus dysponował armią liczącą tysiące, nie zaś setki ludzi. Skoro wątek jego „ludzi” został wyeksponowany przez Malalasa i potwierdzony zdolnościami militarnymi oraz organizacyjnymi wodza ujawnionymi wcześniej, to można przyjąć, że stał na czele armii liczącej kilka tysięcy żołnierzy. Biorąc pod uwagę kwestie prestiżu i bezpieczeństwa, Mundus mógł mieć ciągle koło siebie kilkuset przybocznych żołnierzy, natomiast nie byli to wszyscy jego „ludzie”. Teofanes opisując przebieg buntu *Nika* w Konstantynopolu, gdy cesarz rozważał ucieczkę do Heraklei w Tracji, zauważa, że polecił on Mundusowi z synem i innymi strzec pałacu:

[...] καταλείψας φυλάττειν τό παλάτιον τὸν στρατηλάτην Μοῦνδον μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ , γ ἀνδρῶν καὶ Κωνσταντιόλου, καὶ τοὺς κουβικουλαριοὺς⁵⁶.

Zapis wyraźnie mówi, że wódz z synem mieli 3 tysiące ludzi⁵⁷. Taka liczba żołnierzy koresponduje z innymi wzmiankami akcentującymi, że wódz dyspo-

⁵⁴ Analiza informacji o tym wodzu i jego ojcu u Marcellina Komesa patrz: B. Croke, *Count*, s. 53, 65-66.

⁵⁵ Marcellin Comes ad. 505.

⁵⁶ Theophanes, 184, 28-30 (AM 6024). *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s. 279.

⁵⁷ Zwykle pisze się w literaturze, że Mundus przebywał w stolicy z synem i oddziałem żołnierzy. Jego liczebność określa się na kilkuset ludzi: R. Pfeilschifter, *Der Kaiser*, s. 202-203; G. Greatrex, *Procopius' attitude towards barbarians*, [w:] *Le Monde de Procope*, s. 341; G. Greatrex, *Procopius' Persian Wars*, s. 355.

nował kilkutysięczną armią. W świetle zachowanych przekazów źródłowych Mundus w 529 r. po negocjacjach z Justynianem opuścił Ostrogotów i z honorami został przyjęty na służbę cesarstwa. Zagwarantowano mu odpowiednie stanowisko, zadbano o jego rodzinę oraz jego ludzi. Obowiązek odpowiedzialności wodza za jego „armię” w pewnym sensie może tłumaczyć fakt, że nie opuścił Ostrogotów zaraz po śmierci Teodoryka. Trzeba było odpowiednich działań dyplomatycznych i logistycznych, by przygotować takie przedsięwzięcie. Jednakże tylko analiza kontekstu historycznego może doprowadzić do sprecyzowania ustaleń, na temat tego, co działo się wschodnich rubieżach państwa Ostrogotów w latach 526-529 oraz nakreślić okoliczności, w jakich doszło do sfinalizowania umowy Justyniana z Mundusem. Czy wódz wystąpił z inicjatywą przejścia na służbę cesarstwa, jak piszą obaj kronikarze bizantyńscy, czy też Justynian starał się go pozyskać, lecz ze względów prestiżowych rozpropagował inną wersję przebiegu wydarzeń.

Reasumując przeprowadzone badania, należy podkreślić, że zachowane w kronikach Malalasa i Teofanesa informacje o Mundusie mają większe znaczenie, niż mogłoby się początkowo wydawać, ponieważ stanowią także punkt odniesienia do rekonstrukcji początków jego kariery. Prawdopodobnie Justynianowi zależało na wygodnym dla jego wizji politycznej sformułowaniu opowieści o pojawieniu się na służbie cesarstwa w 529 r. zwycięskiego wodza, jednakże trzeba wziąć pod uwagę, że na treść jej pierwszej części mógł mieć wpływ sam Mundus. Prowadził negocjacje z cesarzem, był z synem w Konstantynopolu, w rezultacie przygotowano porozumienie, które posłużyło za podstawę do wydania przez władcę odpowiednich aktów prawnych. Jak wskazują zachowane zapisy u Malalasa i Teofanesa, wywód o rodowodzie Mundusa był obszerny, lecz następnie dla kopistów stał się zbędny i niezrozumiały, jednakże jego wymowa jest oczywista i powinna być uwzględniana. Mundus chciał być postrzegany jako syn króla. Nie uciekł od Gepidów, jak pisał Jordanes, lecz na wezwanie Teodoryka służył mu ze swymi ludźmi jako sprzymierzeniec. Jak widać również z relacji Prokopiusza, wódz świadomie budował pozycję swego syna, który towarzyszył mu w różnych sytuacjach: w czasie wizyt u cesarza i kampanii wojskowych. Początki kariery Mundusa wymagają odrębnego omówienia, ponieważ są wplecione w zmagania Teodoryka Wielkiego z Gepidami i cesarzem Anastazjuszem, jednakże trzeba docenić tradycję przekazaną przez Malalasa i Teofanesa, ponieważ zawiera prawdopodobnie elementy autoprezentacji samego Mundusa.

Bibliografia

A Companion to Procopius of Caesarea, ed. M. Meier, F. Montinaro, Leiden-Boston 2022.

An Inventory of Late Antique Historiography, ed. P. Van Nuffelen, L. Van Hoof, (Corpus Christianorum. Claves – Subsidia 5), Turnhout 2020.

Anastasio Bibliothecarii *Historiam Tripertitam*, [w:] Theophanis, *Chronographia*, ed. C. de Boor, vol. II, Lipsiae 1885.

Bagnall R.S., Cameron A., Schwartz S.R., Warp K.A., *The Consuls of the Later Roman Empire*, Atlanta 1987.

Berger A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953.

Brandes W., *Eine Verschwörung gegen Justinian im Jahre 562 und Johannes Malalas*, [w:] *Die Weltchronik des Johannes Malalas. Quellenfragen*, ed. L. Carrara, M. Meier, Ch. Radtke Jansen, (*Malalas Studien*, vol. 2), Stuttgart 2017.

Brodka D., *Wstęp*, [w:] *Prokopiusz z Cezarei. Historia Wojen*, t. 1, Kraków 2013.

Brodka D., *Prokopios und Malalas über die Schlacht bei Callinicum (19.04.531)*, „Classica Cracoviensia” 2011, t. 14.

Cataudella M. R., *Historiography in the East*, [w:] *Greek & Roman Historiography. Fourth to Sixth Century A. D.*, ed. G. Marasco, Leiden-Boston 2003.

Cristini M., *Graecia est professa discordiam. Teoderico, Anastasio e la battaglia di Horreum Margi*, „Byzantinische Zeitschrift” 2019, t. 112.

Croke B., *Latin Historiography and the Barbarian Kingdoms*, [w:] *Greek & Roman Historiography. Fourth to Sixth Century A. D.*, ed. G. Marasco, Leiden-Boston 2003.

Croke B., *Justinian's Bulgar victory celebration*, „Byzantinoslavica” 1980, t. 41.

Croke B., *Mundo the Gepid: from Freebooter to Roman General*, „Chiron” 1982, t. 12.

Curta F., *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*, Cambridge 2001.

Diculescu C., *Die Gepiden. Ihre Wanderungen und die Geschichte ihres Reiches in Dazien*, (Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des Rumänischen Volkes, Bd. 1), Leipzig 1922.

Enßlin W., *Mundo*, [w:] *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Bd. XVI, Stuttgart 1933.

Fontana A., *Is the Past Still Alive? Ancient History and Imperial Propaganda in John Malalas' Account of Justinian's Reign*, [w:] *Johannes Malalas: Der Chronist als Zeithistoriker*, ed. O. Gengler, M. Meier, (*Malalas Studien*, vol. 4), Stuttgart 2021.

Goltz A., *Barbar – König – Tyrann: Das Bild Theoderichs des Großen in der Überlieferung des 5. bis 9. Jahrhunderts*, Berlin, New York 2008.

Gračanin H., Škrgulja J., *The Gepids and Southern Pannonia in the age of Justinian I*, [w:] *Kollaps- Neuordnung- Kontinuität. Gepiden nach dem Untergang des Hunnenreiches. Tagungsakten der Internationalen Konferenz an der Eötvös Loránd Universität*,

Budapest, 14.-15. Dezember 2015, ed. T. Vida, D. Quast, Z. Rácz, I. Koncz, Budapest 2019.

Greatrex G., *Perceptions of Procopius in resent scholarship*, „Histos” 2014, t. 8.

Greatrex G., *Procopius' attitude towards barbarians*, [w:] *Le Monde de Procope/The World of Procopius*, ed. G. Greatrex, S. Janniard, Paris 2018.

Greatrex G., *Procopius' Persian Wars. A Historical Commentary*, Cambridge 2022.

Greatrex G., *Rome and Persia at War 502-532*, Leeds 1998.

Greatrex G., *The Nika Riot: a reappraisal*, „Journal of Hellenic Studies” 1997, t. 117.

Gusso M., *Contributi allo studio della composizione e delle fonti del Chronicon di Marcellinus Comes*, „Studia et Documenta Historiae et Iuris” 1995, t. 61.

Haarer F., *Mundus*, [w:] *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, ed. O. Nicholson, Oxford 2018.

Haarer F., *Anastasius I. Politics and Empire in the Later Roman World*, Cambridge 2006.

Heydemann G., *The Ostrogothic Kingdom: Ideologies and Transitions*, [w:] *A Companion to Ostrogothic Italy*, ed. J.J. Arnold, M.S. Bjornlie, K. Sessa, Leiden, Boston 2016.

Ioannis Malalae, *Chronographia*, rec. I. Thurn, Berolini et Novi Eboraci 2000.

Iordanes, *Getica*, ed., trad. e comm., A. Grillone, Paris 2017.

Jeffreys E., *The manuscript transmission of Malalas' chronicle reconsidered*, [w:] *Die Weltchronik des Johannes Malalas: Autor – Werk – Überlieferung*, ed. M. Meier, Ch. Radtke, F. Schulz, (*Malalas Studien*, vol. I), Stuttgart 2016.

Jordanes, *O całości dziejów albo o pochodzeniu i czynach narodu rzymskiego. O pochodzeniu i czynach Gotów*, przekład, wstęp i komentarz B.J. Kołoczek, Kraków 2022.

Jordanes, *Romana and Getica*, ed. P. Nuffelen, L. Van Hoof, Liverpool 2020.

Jordanis, *Romana et Getica*, rec. Th. Mommsen, MGH AA V, 1, Berlin 1882.

Koehn C., *Stasiôtai into stratiôtai: the Nika Riot revisited*, „Byzantinische Zeitschrift” 2023, t. 116.

Krautschick S., *Mundo*, [w:] *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, ed. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer, t. 20, Berlin 2002.

Kulikowski M., *Malalas in the Archives*, [w:] *Die Weltchronik des Johannes Malalas. Quellenfragen*, ed. L. Carrara, M. Meier, Ch. Radtke Jansen, (*Malalas Studien*, vol. 2), Stuttgart 2017.

Leppin H., *Justinian. Das Christliche Experiment*, Stuttgart 2011.

Leszka M. J., Wierziński S., *Komes Marcellin vir clarissimus. Historyk i jego dzieło*, Łódź 2022.

Leszka M. J., Wolińska T., *Cesarz, dwór i poddani*, [w:] *Konstantynopol-Nowy Rzym. Miasto i ludzie w okresie wczesnobizantyńskim*, red. M.J. Leszka, T. Wolińska, Warszawa 2011.

Marcellini V.C. comitis Chronicon, ed. T. Mommsen, MGH AA XI, Berolini 1894.

- Martindale J. R., *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. II, Cambridge 1980.
- Martindale J. R., *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. III, Cambridge 1992.
- McCormick M., *Eternal victory*, Cambridge 1986.
- Meier M., *Anastasios I. Die Entstehung des Byzantinischen Reiches*, Stuttgart 2009.
- Meier M., *Das andere Zeitalter Justinians*, Göttingen 2003.
- Parnell D. A., *Procopius on Romans, Non-Romans, and battle casualties*, [w:] *Le Monde de Procope/The World of Procopius*, ed. G. Greatrex, S. Janniard, Paris 2018.
- Pfeilschifter R., *Der Kaiser und Konstantinopel. Kommunikation und Konfliktaus-
trag in einer spätantiken Metropole*, (Millennium Studien, Bd. 44), Berlin-Boston 2013.
- Pohl W., *Die Gepiden und die Gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des
Attilareiches*, [w:] H. Wolfram, F. Daim, *Die Völker an der Mitteren und Unteren Do-
nau im Fünften und Sechsten Jahrhundert*, Wien 1980.
- Procopius Caesariensis, *Opera Omnia. De bellis libri VIII*, vol. II, rec. J. Haury, add.
et corr. G. Wirth, Lipsiae 1963.
- Prokopiusz z Cezarei, *Historia Wojen*, ed. D. Brodka, t. 1, Kraków 2013.
- Prostko-Prostyński J., *Gli scamari. Considerazioni sulla loro identità*, „Bulletino
dell’Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano” 1993, t. 99,
nr 1.
- Prostko-Prostyński J., *Utraeque Res Publicae. The Emperor Anastasius I’s Gothic
Policy (491-518)*, Poznań 1994.
- Prostko-Prostyński J., *A History of the Heruls*, Poznań 2021.
- Rance P., ‘Review-Discussion: New Viewpoints on Procopius’, „Histos” 2020, t. 14.
- Ravegnani G., *Soldati di Bisanzio in età Giustiniana*, Roma 1988.
- Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565*, bearbeitet
von T.C. Lounghis, B. Blysidu, St. Lampakes, Nicosia 2005.
- Roberto U., *Procopius and His Protagonists*, [w:] *A Companion to Procopius of Cae-
sarea*, ed. M. Meier, F. Montinaro, Leiden-Boston 2022.
- Rochow I., *Malalas bei Theophanes*, „Klio” 1983, t. 65.
- Rohr C., *Byzanz und die oströmische Kaiser im Spiegel der Werke Ennodius*, [w:]
Atti della Terza Giornata Ennodiana, ed. F. Gasti, Pisa 2006.
- Rubin B., *Das Zeitalter Justinians*, Bd. 2, Hrg. C. Capizzi, Berlin 1995.
- Rubin B., *Das Zeitalter Justinians*, Bd. I, Berlin 1960.
- Sarantis A., *Justinian’s Balkan Wars. Campaigning, Diplomacy and Development in
Illyricum, Thrace and the Northern World A.D. 527-565*, Prenton 2016.
- Sarantis A., *War and Diplomacy in Pannonia and the Northwest Balkans during
the Reign of Justinian. The Gepid Threat and Imperial Responses*, „Dumbarton Oaks
Papers” 2009, t. 63.
- Schmitt O., *Die Bucellarii. Eine Studie zum militärischen Gefolgschaftswesen in der
Spätantike*, „Tyche” 1994, t. 9.

Scott R. D., *Malalas, The Secret History, and Justinian's Propaganda*, „Dumbarton Oaks Papers” 1985, t. 39.

Scott R., *Malalas' Sources for Contemporary Sources*, [w:] *Die Weltchronik des Johannes Malalas. Quellenfragen*, ed. L. Carrara, M. Meier, Ch. Radtke Jansen, (*Malalas Studien*, vol. 2), Stuttgart 2017.

Scott R., *The first half of Theophanes' chronicle*, „Travaux et Mémoires” 2015, t. 19.

Stein E., *Histoire du Bas-Empire*, t. II, Paris-Bruxelles-Amsterdam 1949.

Szádeczky-Kardoss S., *Geschichte des Attila – Abkömmlings Mundo und Ihre Chronologie bei Theophanes*, „Acta Classica Universitatis Scientiarum Debrecensis” 1974-1975, t. 10-11.

Szádeczky Kardoss S., *Scamarae*, [w:] *RE Supplementband*, t. 11, Stuttgart 1968.

Teall J. L., *The Barbarians in Justinian's Armies*, „Speculum” 1965, t. 40 (1965).

The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and near Eastern History AD 284-813, ed. C. Mango, R. Scott, G. Greatrex, Oxford 1997.

Tinnefeld F., *Mundo*, [w:] *Der Neue Pauly*, Bd. 8, Stuttgart 2003/2012.

Torgerson J. W. J. W., *The Chronographia of George the Synkellos and Theophanes. The Ends of Time in Ninth-Century Constantinople*, Leiden-Boston 2022.

Treadgold W., *The Early Byzantine Historians*, London 2007.

Varady L., *Epenwechsel um 476*, Budapest 1984.

Varady L., *Jordanes-Studien. Jordanes und das „Chronikon“ des Marcellinus Comes. Die Selbständigkeit des Jordanes*, „Chiron” 1976, t. 6.

Vitiello M., *Amalasuintha. The Transformation of Queenship in the Post-Roman World*, Philadelphia 2017.

Vitiello M., *Theodahad: A Platonic King at the Collapse of Ostrogothic Italy*, Toronto 2014.

Whately C., *Battles and generals: combat, culture, and didacticism in Procopius' Wars*, Leiden-Boston 2016.

Whitby M., *The War*, [w:] *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, vol. II, Cambridge 2007.

Whitby M., *The Wars of Justinian*, Barnsley 2021.

Wiemer H.-U., *Procopius and the Barbarians in the West*, [w:] *A Companion to Procopius of Caesarea*, ed. M. Meier, F. Montinaro, Leiden-Boston 2022.

Wiemer H.-U., *Theoderich der Grosse, König der Goten, Herrscher der Römer*, München 2018.

Wilkes J. J., *Dalmatia*, Oxford 1969.

Wolfram H., *Historia Gotów*, tł. R. Darda-Staab, I. Dębek, K. Berger, Warszawa-Gdańsk 2003.

Wozniak F.E., *East Rome, Ravenna and Western Illyricum: 454-536 A.D.*, „Historia” 1981, t. 30.